

Osmanlı Döneminde Latin Harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları

YUNUS İNCE* • BAYRAM AKÇA**

ÖZ

Erken modern dönemde (1450-1750) Osmanlı Devleti ile ekonomik, siyasi ve askerî ilişkileri olan Avrupa toplumlarında Osmanlılara yönelik bir korkunun varlığı bilinmektedir. Türklerle askerî alanda baş edememekten kaynaklanan bu korku, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı merakına dönüşmüştür. Bu da giyimde, müzikte ve sanatta Osmanlıyı taklit şeklinde tezahür etmiştir. Türkçe öğrenme arzusu da bunun doğal yansımalarından birisidir. Türkçenin bu dönemde bir *lingua franca*, yani ortak dil olarak benimsenmesi dikkat çekicidir. Bu makalede, Osmanlı asırlarında Batılılar tarafından Latin harfleriyle Türkçe yazılan metinler üzerinde durulacak, ancak metinlerin dil araştırmalarında nasıl kullanılabilceği konusuna girilmeyecektir. Türk korkusunun ve bunun doğurduğu *Turquerie* akımının Avrupa'da Türkçe öğrenme merakına etkileri ve bunun sonuçları tartışılacaktır. Türkçe öğrenmeyi ve yazmayı belirleyen dinamikler, Türkçe metinler ve ilgili eserler esas alınarak ortaya konulacaktır. Değerlendirmede metin yazarlarının milliyeti, Türkçe öğrenme nedenleri, eserlerin yazılış tarihleri de göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca matbaanın Latince dışındaki dillerin -bu arada Türkçenin öğrenilmesindeki etkisine de değinilmiştir. Çalışmanın erken modern dönemdeki Türkçe algısını temel sebepleriyle ortaya koyması beklenmektedir.

Anahtar sözcükler: Türkçe, Latin alfabesi, matbaa, erken modern dönem, *lingua franca*

* Yrd. Doç. Dr. Muğla Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
E-posta: yunusince@yandex.com

** Prof. Dr., Muğla Üniversitesi, Tarih Bölümü/MUĞLA
E-posta: abayram@mu.edu.tr

Giriş

Yazı, Sümerler tarafından MÖ 3200 yıllarında Aşağı Mezopotamya'da bulunmuştur (Bottéro 2012: 110-111). Günümüz Türkçesinde kullanılan alfabe terimi, Fransızca alphabet kelimesinden gelmektedir. Bu kelime de eski Yunancadaki ilk iki harf olan alfa (A α) ve beta (B β) harflerinin okunuşundan gelir. Genel olarak bir yazı sisteminde kullanılan ilk birkaç harfin telaffuzu alfabe olarak kabul edilir. Alfabe terimi yerine Osmanlı döneminde elifba (ا, ب), günümüzde abece (A, B, C) denmesi de ilk harflerin telaffuzundan ileri gelir.

Tarih boyunca bütün kavim/milletler gibi Türkler de birbirinden oldukça farklı alfabeler kullanmışlardır. Yeni bir medeniyet dairesine ya da yeni bir kültürle etkileşime giren bir milletin o medeniyetin/kültürün dilinden çok etkilendiği hatta o medeniyetin/kültürün alfabesini de benimsediği malumdur. Birbirinden farklı medeniyetlerle/kültürlerle etkileşime giren Türkler de zamam zaman bunların alfabelerini kullanmışlardır. Tarihî süreçte Çin ideogramlarının; Göktürk, Manihey, Soğd, Uygur, Tibet, Süryani, İbrani, Grek, Ermeni, Brahmî ve Kril alfabelerinin Türkler tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Tekin 1997; Balta 2014; Pamukciyan 2002; Hazai 1967: 143-155).

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra bu yeni medeniyetin alfabesini de benimsedikleri için Osmanlı Devleti döneminin resmî dili Türkçe, Arap alfabesine p (پ), ç (چ), j (ج), ñ (ڭ) gibi harfler ilave edilerek bu alfabeyle yazılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Batılılaşma gayretleriyle yeni bir medeniyet dairesiyle temasa geçilmiş ve bu nedenle bazı mütefekkirler, Arap harfleri yerine Latin alfabesinin kullanılmasını savunmuşlardır. Ancak bu düşünceler öneri olmaktan öteye gitmemiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Arap harfleri yerine Latin harflerinin kullanılması öngörülmüş ve bu husus "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Başvekâletten Mevрут 1/266 Numaralı Kanun

Layihası" olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine gelmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İctima 2, V, 1 Teşrinisâni 1928: 1-13). Görüşmeler neticesinde 1 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun"un kabulüyle W, Q ve X gibi harfler dışındaki Latin harfleri, Arap harfleri yerine ve Türk harfleri olarak kabul edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazetesi, 3 Teşrinievvel 1928, 1030, Kanun nu.: 1353: 5998-6003). Ancak Latin harflerinin Türk harfleri olarak kabulünden önce de Latin harfleriyle Türkçe yazıldığı bilinmektedir.

1. BATILILARIN TÜRKÇE YAZMA NEDENLERİ

Türk Korkusu ve Turquerie Akımı

Tarih boyunca rakiplerine üstünlüklerini kabul ettiren devlet ve topluluklar, onların üzerinde korku ve merak uyandırdıkları bilinmektedir. Osmanlıların 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önce Rumeli'ye yerleşmeleri, ardından Avrupa içlerine doğru ilerlemeleri neticesinde bu coğrafyada bir Türk korkusu ortaya çıkmıştır. Korku olgusu, hem korkunun kaynağı olan Osmanlılar hem de korkunun egemen olduğu Avrupalılar tarafından kullanılmıştır. Osmanlılar korkuyu askerî seferlerinde kolaylaştırıcı bir faktör olarak değerlendirirken, Avrupalılar ise kamuoyunda Türkler hakkında olumsuz bir kanaat oluşturmak ve halkın İslam'ı kabul etmesine engel olmak Türk korkusunu kullanmışlardır. Bu propagandalarda din adamları tarafından verilen vaazlardan, konuyla ilgili broşür ve kitaplardan ve *gazetta*'lardan yararlanmışlardır. Bu amaçla, sadece Türk korkusunu konu edinen kitapçıklar (büchlein) yayınlanmıştır. Nitekim 1522 gibi erken bir dönemde bir *Türkenbüchlein* yayınlanmıştır (Kumrular 2012: 43-45). Benzer nitelikteki yayınlarla Türk korkusu daha geniş kitlelere yayılmıştır.

İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethi Türk korkusunun ortaya çıkmasında dönüm noktalarından birisini teşkil eder. Bunun yaygınlaşmasını isteyen propagandacılar "*Türk timsalini şeytanlaştırmak için sıkı bir uğraş içerisine girdiler. Onların korku salan kampanyası genellikle başarılı olsa da fetihçilere dönük Avrupa merakını tam bastıramadı. Bu ilgi Osmanlı topraklarını gezmiş seyyahların yayımlanan anlatımlarıyla ve 16. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı giyimini hakkında bilgi veren resimli kostüm kitaplarıyla kısmen tatmin edildi.*" Osmanlıların 1683 yılında Viyana önlerinde bozguna uğraması bu "büyük korkuyu" kısmen hafifletmiştir. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bu korkunun yerini merak almaya başlamıştır. Antoine Galland tarafından çevrilen *Bin Bir Gece Masalları*'nın ilk ciltleri 1704 yılında yayınlanmıştır. Esasen bu masallar, doğrudan Osmanlı ile ilgili değildi. Bu masal derlemesinde çok az Osmanlı masalı vardı. Ancak yine de bu masalarda tasvir edilen egzotik dünya, Osmanlı Devleti ve dolayısıyla da Türklerle ilişkilendirildi. Daha sonra Osmanlı-Türk yaşamına dair Avrupa'da büyük oranda hayale dayanan bir sanat akımı başladı. Bu akımın etkisiyle bazı ünlülerin Osmanlı tarzı giyimli portrelerini yaptırdığı görülmekteydi. Söz konusu moda uygun olarak dikilen bir balo kostümü, bir porselen eser, bazen de bir çadır Avrupa'da talep gören nesnelere hâline geldiği gibi (Williams 2015: 7-12; Van Mour: 1714) bu akımının etkili olduğu dönemde tarihî olayları konu edinen pek çok tiyatro ve müzik eseri icra edildi (Meyer 1974: 474-488).

Osmanlı Devleti 1683 yılında Viyana önlerinde ikinci kez mağlup oldu. Ancak Osmanlı ordusunun yanında getirdiği kahve, muhtelif elbiseler, el yazması eserler ve bazı müzik aletleri Avrupalılar tarafından rağbet görmeye başladı. Aslında burada Avrupa'nın aldığı şey kahve, elbiseler, müzik ya da el yazması eserler değil *Turquerie* adlı bir moda akımıydı. *Turquerie* akımının yaygınlık kazanmasında II. Viyana Kuşatmasına kadar kıta Avrupası'nda hüküm süren Türk korkusunun bitmesi etkili oldu (Bevilacqua vd. 2013: 75118). XVIII. yüzyıl sonlarına doğru *Turquerie* modasının etkisi oldukça azaldı (Alarşlan 2005: 151-512). Türk korkusu ve ardından gelen *Turquerie* modası, Avrupa kökenli bazı kişilerin Türkçe öğrenmelerinde ve öğrendiklerini Latin harfleriyle yazmalarında önemli bir rol oynadı.

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet kurduğu coğrafya, eski dünya üzerinde oldukça büyük bir yer kaplamaktaydı. Osmanlı coğrafyasının genişliği kadar, Osmanlı askerî gücünün uzun süre rakipleri üzerinde büyük baskı unsuru olması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde Türkçe, devrin küresel dili (*lingua franca*) hâline geldi (Akar 2014: 6063). Akdeniz coğrafyasında farklı kültürlerin, milliyetlerin en önemli iletişim araçlarından biri Türkçe oldu. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı sultanının cihanşümül otoritesini dünyaya duyurmak için Venedik'te bir atölyede yaptırılan bir haritayı hazırlayan Hacı Ahmed, kendisi Arap olmasına rağmen bu haritayı Türkçe hazırlama nedenini şöyle ifade etmişti: “Efendimin buyruğuna uyarak, bu çeviriyi elimden geldiğince Türkçe olarak yazdım, çünkü dünyayı yöneten bu dildir (Ve bu tercüme kadîr olduğum kadar agamun emr ile Türk diline yazdum zirâ kîm bu dil dünyâda gayetile hüküm ider)” (Casale 2014:105).

Türkçede karışıklığı belirtmek için kullanılan “*Arap saçına dönmek*” deyimine benzer biçimde “*Ben Türkçe mi konuşuyorum?*” şeklinde İtalyancada üretilen deyim, anlaşılabilir bir durumu tanımlamada hâlen kullanılmaktadır (Carretto 1992: 1). Oysa bugünün İtalyan'ının karışık/anlaşılabilir bir dil olarak düşündüğü Türkçe, vaktiyle pek çok İtalyan şehir cumhuriyeti tebaası için öğrenilmesi özellikle arzu edilen bir dildi.

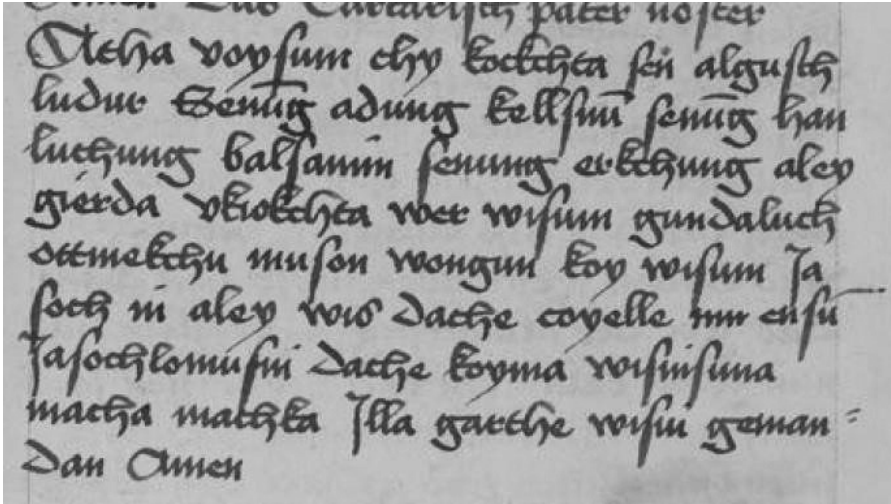
Latin Harfli İlk Türkçe Metinler

Tarihî süreçte farklı milletlerden birçok kişi, Latin harfleriyle Türkçe yazmıştır. Bunlardan İtalyanların konumuz açısından ayrı bir yeri vardır. Latin alfabesiyle Türkçe yazılan ilk metin olan Codex Cumanicus (Codex Cumanicus Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum 1880)

adlı Kuman Türklerinin diline dair eserin İtalyan tüccarlar ile Fransisken tarikatına mensup Alman rahipler vasıtasıyla bir araya getirilen derleme bir eser olduğu bilinmektedir (Toparlı vd. 2007: V).

Codex Cumanicus'tan sonra ilk Latin harfli Türkçe ifadeler, Johannes Schiltberger (doğ. 1380/1 - öl. 1440) adlı bir Alman'ın 1427 yılında yazdığı, 1460 yılında Ausburg'da basılan esaret hatıralarında geçmektedir. Schiltberger, hatıratında bazı şahıs ve yer isimleri dışında, İslamiyet'e dair bazı dinî ibareleri aktarırken Türkçe yazmayı tercih etmiştir: “*La il lach illallah/Lâ ilâbe illallah*” ve “*Thary wirdur, messe chulochur, maria(lara) (kara) baschidur machmet kassuldur. / Tanrı birdir, Mesih (İsa) kuludur, Meryem kızıdır, Muhammed en büyük peygamberdir*” şeklindeki sözler bunlardan birkaçıdır. Aynı şekilde Hristiyanlıktaki Pater Noster (Babamız) adlı bir duadan bahsederken de Türkçe yazmayı tercih etmiştir: “*Ata bizüm ki kökte sen, alguşludur senün adun, kelsün senün hanlugun bolsun senün erkün alay yerde u kökte, ver bizüm ötmekimizni bugün, goy bizüm yasogni, alay biz dagi goyalum bizüm yasoglomuzni, goyma bizni sunamaga, illa gurtar bizni yamandan! Amin (Ey gökteki babamız, adın kutsansın hâkimiyetin bize uzansın, iraden gökte olduğu gibi yerde de yürüsün. Bize günlük ekmeğimizi ve ve bizi borçlularımızı bağışlamamız gibi (sen de) bizim borçlarımızı (günahlarımızı) bağışla ve yolumuzu şaşırtma (bilâkis) kötülüklerden kurtar! Amin)*”

Görsel 1: Schiltberger'in Eserinde Türkçe Pater Noster Duası (Schiltberger 68r-69v; 96v; Türkçesi: 21-22; 165-166).

Schiltberger'in eseri hem söz konusu metinlerin ilk örneğidir hem matbaada basılmıştır. Bu özelliğiyle eser, daha sonra yayınlanacak kitaplar için bir örnek

niteliğindedir. Zira matbaanın yaygınlaşması Avrupa'da benzer tarzda birçok eser yayınlanmasına vesile olmuştur.

Matbaanın İcadı ve Latince Dışındaki Dillerin Yaygınlaşması

Avrupalılar tarafından Latin harfleriyle Türkçe metinler yazılmasında matbaanın doğrudan olmasa da dolaylı katkısından bahsedilebilir. Bir yabancı dili öğrenmek ve onu konuşmak şahsi bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Ancak söz konusu dili öğrenen kişinin birikimini yazıya geçirmesi, bilginin daha kalıcı hâle gelmesine/yayılmasına vesile olur. Dolayısıyla yazma eylemi, bilginin muhafazası ve öğretilmesi amacını da taşır. Matbaa, yazılı metnin hızla çoğaltılmasını ve daha geniş kitlelere ulaşmasını sağladığı için bilginin muhafazasında ve yayılmasında daha ileri bir aşamayı temsil eder. Matbaanın icadıyla insanların öğrenme merakı daha kolay tatmin edilebilir olmuş, bu da Avrupa'da Türkçe öğrenen insan sayısının artışıyla beraberinde getirmiştir. Dolaylı olarak da bazı kişilerin kendi bilgilerini ve deneyimlerini yazıya geçirip yayımlamaları neticesinde Latin harfleriyle basılmış Türkçe ibareler içeren eserlerde ciddi bir artış meydana gelmiştir. Avrupa'da Türk kültürüne ve diline olan merakın arttığı dönem, matbaanın icat edildiği erken modern döneme koşut gider. Nitekim yukarıda değinilen Schiltberger'in hatıratının yayınlanması, Johannes Gutenberg'in ilk matbaayı kurmasının (1447) hemen akabinde dir.

Matbaadan önce kitaba erişim, dolayısıyla okuma imkânı ruhban sınıfına özgü bir ayrıcalıktı. Matbaa ile birlikte muhtelif dillerde kitaplar basıldığı gibi geniş kitlelerin de kitaplardan istifade etmeleri sağlanmıştır. Bu icat, kısa sürede bütün Avrupa'ya yayılmış, 1450 yılında sadece bir olan matbaa sayısı, 1500 yılında 250 merkezde 1.700'e yükselmiştir. Matbaalarda elli yıl zarfında 27.000 kitap basılmış, bu kitaplardan 10.000.000'dan fazla kopya üretilmiştir (Fischer 2003: 207).

Matbaacılık tarihinde önemli bir yeri olan Mainz şehri aynı zamanda Arap harfli ilk kitabın basıldığı yer olmuştur. Bernhard von Breydenbach'ın Kudüs'e yaptığı hac seyahatini anlatan seyahatnamesi 1486 yılında Mainz'de basıldığında içerisinde matbaada klişe baskı yöntemiyle basılan ilk Arap alfabesi de bulunmaktaydı.

Görsel 2: Breydenbach'ın Seyahatnamesinde Yer Alan Arap Alfabeti (Breydenbach 1486: 4).

Dal	Dal	Feh	haid	Özüm	Tech	Te	Be	Alaph
د	د	ف	ح	و	ط	ت	ب	ا
Ayn	Daas	Ta	caaduc	Sad	Sahyn	Szyn	Zayn	ke
ع	ج	ح	و	و	س	س	ز	ك
hese	Mün	Mym	lann	lann	caply	Enbly	ffea	Saym
ه	م	م	ل	ل	ق	ع	ف	س
adfa m. pcc	ye	lanobey	man					
ghul	ي	ل	و					

Ortaçağda Batı düşünce dünyasının yegâne dili olan Latincenin yaygın kullanımının gerileyip, ulusal dillerin etkinlik kazanmasında ve gelişmesinde matbaanın rolü büyüktür. Aragon'da 1501-1510 yılları arasında 25 Latince kitap basılırken, 15 İspanyolca kitap yayınlanmıştı. Sonraki otuz yıl içinde 115 Latince, 65 İspanyolca; 1541-1550 döneminde 14 Latince esere karşılık toplam 72 İspanyolca eser meydana getirilecektir. Almanya'da ise matbaa, reform hareketinin etkisiyle Almancanın önem kazanıp Latince karşısında güçlenmesini sağlamıştır. Burada 1501-1525 yılları arasında Almanca 4000 eser basılmıştır. Almanya'da 1519 yılında sadece 40 Almanca eser mevcutken, bu sayı 1521'de 211'e, 1522'de 347'ye 1525'te de 198 adedi Luther'in eseri olmak üzere, toplamda 498'e ulaşmıştır (Febvre-Martin 2000: 39-40, 140-141, 234-236).

Latince, XVII. yüzyılın ortalarına kadar bürokrasiden, bilim ve din işlerinin yürütülmesine kadar geniş bir alanda otoritesini muhafaza etmişse de XVI. yüzyıldan itibaren diğer diller de gelişmiştir. İncil'in Avrupa dillerine çevrilmesi bu gelişimde etkili olmuştur. Nitekim Martin Luther, İncil'i 1521 yılında Almanca, William Tydale de 1526 yılında İngilizce basmıştır. Danimarka'da ve İsveç'te İncil'in yerel dillerde okunmasına 1530'da izin verilmiştir (Manguel 2010: 89-90). Farklı Avrupa dillerinde *erken modern dönemde* yapılan dinî içerikli yayınlar, ibadette ve dinî eğitimde ulusal dillerin önem kazanmasına büyük etki etmiştir.

Bu dönem Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim reaya tarafından ilk matbaaların kurulduğu döneme tekabül etmekteydi. Türkiye'de matbaanın öncüleri David ve Samuel Nahmias adlı iki Yahudi kardeşdir. Nahmias kardeşler Napoli'den getirdikleri harf takımlarıyla bu matbaada ilk olarak 13 Aralık 1493'te Jacob ben Aşer'in *Arba'ah Tûrim* adlı kitabını bastılar (Offenberg 1996: 221-235). İlk Ermeni matbaası ise bundan yaklaşık yetmiş yıl sonra Abgar Dpir Tokhatetsi tarafından 1567 yılında kuruldu. Abgar Dpir Tokhatetsi, matbaacılığı Venedik'te kaldığı dönemde öğrenmişti. Osmanlı topraklarındaki ilk Rum matbaası da Nikodemos Metaxas adlı Rum kökenli Venedik tebaasından bir Ortodoks rahip vasıtasıyla 1627'de kurulmuştur (Pektaş 2015: 16-17; Teotig (Teotoros Lapçinciyen) 2012: 72-74; Meral 2016: 27-35).

Osmanlı topraklarında Yahudi, Ermeni ve Rum matbaalarının kuruluşunda İtalyan şehir cumhuriyetlerinin doğrudan ya da dolaylı etkisi olmuştur. Matbaacılık eğitimi, alet edevatı dışında kâğıt da İtalyan şehir cumhuriyetlerinden temin edilmekteydi. Venedikli Luigi Bassano, Osmanlı topraklarında bulunduğu dönemde (1532-1540) Osmanlıların İtalya yarımadasından ithal ettikleri *bambacina* adlı bir kâğıt türünü kullandıklarını müşahede etmişti (Bassano 1545: 58v; Türkçesi: 162). İtalyan şehir cumhuriyetleri, tabiiyetleri altındaki insanlar veya buralarda matbaacılık faaliyetlerini öğrenen kişiler aracılığıyla değil, bizzat kendi kurdukları matbaalarla da Osmanlı'nın kültür hayatına doğrudan katkıda bulunmuşlardır. Örneğin Floransalılar 1584 yılında, Medici Matbaası olarak anılacak "Tipografia Medicea"yı kurmuşlardır. Bu matbaa, Papa XIII. Gregoire'nin çabalarıyla Kardinal Ferdinand de Medicis vasıtasıyla Vatikan tarafından finanse edilmekteydi. Medici Matbaası Arap harfli kitaplar basmak için kurulmuştu. Matbaanın yönetimine, gençliğinde Osmanlı topraklarında bulunarak Arapça, Türkçe ve Farsça öğrenmiş olan Gianbattista Riamondi getirilmişti. Kullanılacak Arap harflerinin üretimi görevi ise kuyumcu hakkâk Robert Granjon'a verilmişti. Medici Matbaası'nın kuruluş gayelerinden birisi Orta Doğu coğrafyasındaki Hristiyanları Vatikan'a bağlayacak yayınlar yapmaktı. Bir diğer amaç ise matbaası olmayan doğu toplumları için kitap basarak para kazanmaktı. Ayrıca Arap harfli basılacak metinlerle Avrupa bilimine katkıda bulunmak da hedefler arasındaydı (Erden 1995: 186-187; Bloom 2003: 288-289; Şakiroğlu 1995: 222).

Medici Matbaası'ndan (Tipografia Medicea) sonra 1622 yılında Roma'da *İnsanları İnanca Davet Etme Cemiyeti* (Congregatio de Propaganda Fide) vasıtasıyla Arapça eserler neşreden bir yayınevi kuruldu. Bunun dışında 1680'li yıllarda Padova'da *Tipografia del Seminario* adlı yayınevi kuruldu.

Yayınevi 1698'de Arap harfli aslı ile birlikte Latince tercümesi olan *Kur'an-ı Kerim*'i bastı (Pedersen 2012: 140).

Erken modern dönem öncesinde ve bu dönemde Avrupa'da en fazla ilgi uyandıran dinî metinlerinden birisi *Kur'an-ı Kerim*'di. Bunun Latinceye çevrilmesinde merakın yanı sıra, İslam aleyhine kullanılacak argümanlar elde etme arzusu da oldukça etkiliydi (Burman 2013). Kur'an çevirilerini, erken modern dönemde Kur'an'ın Arap harfli basılması izledi. Paganini adlı bir Venedikli 1499 yılında Arap harfleriyle ilk matbu *Kur'an-ı Kerim*'i bastı. Daha sonra 1509, 1530 ve 1538 yıllarında yeni baskıları yapıldı (Şakiroğlu 1995: 220). Kur'an'dan sonra Arap harfleriyle basılan ilk eser, *Kitâb-ı Salât as Sa'wâ'î*'dir. Kitap Gregorio Gergio tarafından kurulan bir matbaada Papa II. Julius ve Papa X. Leon'un teşvik ve yardımlarıyla 1514'te basılmıştır (Erden 1995: 178-179).

Floransa Matbaasının kapanmasından sonra buradaki matbaa, Romalılar tarafından Roma'ya taşınmış ve Doğu dillerinde kitap basma işi burada devam ettirilmiştir. Roma'da yetişen Pietro Della Vallé (1586-1652) adlı gezgin, bu matbaadaki kitaplardan ve buranın kütüphanesinden oldukça istifade etmiştir (Şakiroğlu 1995: 222-223). Della Vallé, bir seyyah olarak 1614'te geldiği İstanbul'da aldığı özel dersler vasıtasıyla Türkçesini biraz geliştirdikten sonra, bir kamus temin etmiş (Vallé 1745: I 234-235, 260-262), Arapça ve Farsça öğrenmişti. Pietro Della Vallé'den geriye Türkçe öğrenmek için tuttuğu çalışma defteri (Vallé 2011: 13-14, 23-30) ve içerisinde Latin harfleriyle Türkçe yazılmış şiirlerin de bulunduğu bir divanı kalmıştır (Speelman 2002: 1-37).

İtalyan şehir cumhuriyeti tabiiyetine mensup şahıslar Osmanlı topraklarında farklı milletlerin kurdukları matbaalara doğrudan destek olma, kâğıt temin etme ve kendi kurdukları matbaalarda eserler basma dışında bizatihi kendileri de Latin harfli Türkçe metinler kaleme almışlardır.

2. LATİN HARFLERİYLE TÜRKÇE YAZANLAR

İtalyan Şehir Cumhuriyetleri Tebaasına Mensup Olanlar

Medici Matbaasında basılan eserlerle Türkçeyi öğrenmek isteyen İtalyan şehir cumhuriyeti tebaası için iyi bir birikim oluşturulmuştu (Şakiroğlu 1995: 221). Medici Matbaasıyla başlayan Avrupa menşeli Arap harfli kitaplar, kısa sürede Osmanlı topraklarında satılmaya başlandı. Öyle ki bu kitapları satmak için Osmanlı topraklarına gelen Branton ve Orasyu oğlu Bandini adlı tüccarların ellerindeki kitaplara bazı şahıslarca el konulunca, durum

padişaha akseden bir şikâyetle neden oldu. Neticede III. Murad (1574-1595), İtalyan şehir cumhuriyeti tebaası tüccarlarının Osmanlı topraklarında kitap satışlarına devlet tarafından müsaade edildiğini ve hiç kimsenin bu tüccarların faaliyetlerine müdahale etmemesini emreden bir fermanıyla (Ekim-Kasım 1588) söz konusu ticareti güvence altına aldı. İtalyan şehir cumhuriyeti tüccarları da muhtemelen kendilerine tanınan bu hakka dair fermanı, istenilen her ortamda ibraz edebilmek için Öklid geometrisi hakkında Nasîreddin Tusi'nin yazdığı ve Medici Matbaasında basılan bir kitabın sonuna ilave etmişlerdi (Nasir al-Din al-Tusi 1594: 454). Matbaada basılan Latin harfli Türkçe metinler kendilerinden sonra benzer tarzda eserlerin yayınlanmasında da etkili oldu. Örneğin Bernardino Pianzola (Pianzola 1777: IV) ve Johannis Christiani Clodii (Clodii 1730: VII) eserlerini yazarken Meninski'nin sözlüğünden yararlandıklarını ifade etme ihtiyacı hissetmişlerdi.

İtalyan şehir cumhuriyetleri mensupları mevcut eserleri basmakla kalmayıp aynı zamanda kendileri de Türk kültürü ve dili hakkında ayrıntılı araştırmalar yapmışlardır. Gambatista Toderini (doğ. 1728- öl. 1799) adlı Venedikli dil bilimci, Türk edebiyatı üzerine üç ciltlik *Letteratura Turchesta* adlı bir eser yazmıştır. Kitabını yazarken Venedik'teki kitap basım faaliyetleri neticesinde basımı yapılan kitaplardan ve Türkçe öğrenmek/öğretmek çabalarıyla oluşan kültürden istifade etmiştir. Toderini, eserinin ilk cildinde Türklerin okudukları gramer, musiki, matematik gibi ilim dalları hakkında bilgi verirken, ikinci cildinde İstanbul'daki medrese ve kütüphanelerden, üçüncü cildinde de İbrahim Müteferrika matbaasına ve burada basılmış esere dair bilgiler vermiştir (Toderini 1787).

İtalyan şehir cumhuriyetleri, gerek Osmanlı topraklarındaki gayrimüslim cemaatlerinin matbaalarının tesis sürecine gerekse İtalyan şehir cumhuriyetlerinin kendi matbaalarında bastıkları Arapça, Farsça, Türkçe kitapların Osmanlı reayasına ulaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Şüphesiz bu katkıda cumhuriyetlerinin Yakın Doğu ve Orta Doğu bölgesindeki ticari ve diplomatik ilişkileri etkili olmuştur. Nitekim İstanbul'daki en eski diplomatik temsilcilikler İtalyan şehir cumhuriyetlerine aittir. Venedik'in İstanbul'daki diplomatik temsilciliğinin kurulması Türk hâkimiyetinden önceye dayanır.

İstanbul'da 1408'den itibaren bir Venedikli, 1414'ten itibaren Polonyalı, 1497'den itibaren Rus, 1525'ten itibaren Fransız, 1528'den itibaren Avusturyalı diplomatik misyon görevlilerinin bulunduğu bilinmektedir. İstanbul'da Floransalı ilk konsolosun 1461 yılından itibaren Pera'da (Beyoğlu'nda) var olduğu da malumdur. İstanbul'da erken sayılabilecek tarihlerden itibaren

diplomatik temsilcilik kurumlarından ötürü İtalyan şehir cumhuriyetlerinin söz konusu temsilcilik çalışanları arasında erken dönemlerden itibaren Türkçe öğrenme merakı başlamıştır. Türkçe öğrenip eser yazan misyon üyelerinin çalışmaları, kendilerinden sonra Türkçe öğrenmek isteyenler için de birer kaynak vazifesi görmüştür. Giovanni Lotti'nin Floransa konsolosluğu döneminde (1524-1528) elçilik sekreterliğini yürüten Filippo Argentini, 1533'te *Regola del Parlare Turcho (Türkçe Konuşma Kuralları)* adlı bir kitap yazmış ve bunu İstanbul'daki ilk amiri Giovanni Lotti'nin oğlu Ridolfo Lotti'ye ithaf etmiştir. Argentini, eserinin başında Giovanni Lotti'nin konsolosluğu esnasında “dünyanın bu köşesiyle sıkı ilişkiler içerisinde olacak herkese yararlı olacağı umuduyla başladığını” ifade etmekteydi. Filippo Argentini'nin Türkçe merakı kısa sürede memleketinde yayılmıştı. Zira pek çok hemşehrisi ve arkadaşı Türkçe öğrenmek için Türkçe ile ilgili dokümanları temin edip kendilerine göndermesini istemişlerdi. Filippo Argentini, bu talepleri karşılayabilmek için eserinden suretler çıkararak onlara göndermişti. *Regola del Parlare Turcho* adlı eser, daha sonra benzer tarzda yazılan pek çok eser için örnek oldu. Nitekim ismi bilinmeyen biri tarafından XVI. yüzyılda derlenen bir İtalyanca-Türkçe sözlükte Argentini'nin derlediği hemen hemen tüm sözcüklere yer verilmişti. Günümüzde bu sözlük, Bibliothèque Nationale de Paris'de A.F. Turc 219 numarada bulunmaktadır (Adamović 2009: 9-12). Argentini'nin eserine olan talep, Türkçe öğrenmeye hevesli kişilerin sayısının ne kadar yükseldiği hakkında fikir vermektedir.

Filippo Argenti'den sonra Türk dili hakkında yazdığı eser nedeniyle burada zikredilmesi gereken ilk şahıs Giovan Battista Montalbano'dur (doğ. 1596 - öl. 1646). Bolognalı bir seyyah olan Montalbano'nun yolu İstanbul'a düştüğünde, Boğdan Voyvodası Gaspare Graziani'nin/Gratiani'nin tavsiyesi üzerine Osmanlı hizmetine girmiştir. Montalbano, bir süre sonra voyvodanın isyan ettiği için öldürülmesi üzerine Venedik hizmetine girmiştir. Papa XV. Gregorio tarafından 1622 yılında kurulan *De Propaganda Fide* kongregarisyonun isteği doğrultusunda 1622-1632 yılları arasında bir tarihte yazılmış olduğu düşünülen *Turcicae Linguae per Terminos Latinos Educta Syntaxis in Usum Eorum Qui in Turciam Missiones Subeunt* adlı bir eser yazdı. Eser gramer kuralları, Türkçe-Latince bir sözlük ve Latin harfleriyle yazılmış bazı atasözlerinden müteşekkildir (Gallotta 1986: 235-249).

Montalbano'nun ardından Giovanni Molino (doğ.?-öl.?) adlı bir Venedikli tercümandan bahsedilmelidir. Doğum ve ölüm tarihi tespit edilemeyen bu tercüman, daha 1641 gibi erken kabul edilebilecek bir tarihte *Dittionario Della Lingua Italiana, Turchesca* adlı İtalyanca-Türkçe sözlük yazmıştır.

Görsel 3: Giovanni Molino'nun Eserinde İtalyanca Kelimelerin Türkçe Karşılıkları (Molino 1641: 142).

285	O	S	286
Ornamento] Darai.		Oscuro]Karanlık.	
Ornamento] Sc=ohret.		Offeruanza, riucrenza.]	
Ornare, adobbare] Sc=oh		Muedeb.	
ret etmek, Donatmak.		Offeruare, riuere] Mue.	
Ornamente] Szinetli-		deb saklamak.	
ghilhe,		Offeruazione] Mukaiat-	
Ornare] Szinnetle mek.		lik.	
Ornato] Szinnetlenmiş,		Officello] Ghiemikgi-	
Oro] Altun.		gas.	
10 Orso, animale] Aij.		Osto] Ghiemik.	10
Orta] Disc=i. Aij.		Ostaculo, impedimento]	
Ortetto, orso picciolo]		Paciaris.	
Aijgik.		Ostaggio] Rehin, Ama-	
Ortica, herba] Osurghan		net.	
dikieni.		Ostare, impedire] Pacia-	
Orticello] Bakgiagik.		ris etmek.	
Ortolano] Bakgiuan.		Ostaria] Meichane.	
Orto, giardino] Bakgia.		Ostinarsi] Inatlanmak.	
Orzo, biada] Arpa.		Ostinatamente] Inatli-	
20	O	S	30
		Ostinato] Inatgi.	
Ofare, ardire] Kadir ol-		Ostinatione] Inatlik.	
mak.		Ostrega] Stridia, Strigz.	
Ofurare] Charanlik et-		Ostro, vcto di mezo di]	
mek.		Sc=imal.	
Ofuramento] Charanli-		Ostro, sirocco] Kieisc-	
ghilhe.		isc=leme.	
Ofurazione, ofurita]		Ostro, garbino] Gharbi.	
Charanlik.			
30 Ofuretto] Charanlikgi-	O	T	30
ghas.		Otiotamete] Ehmalighi-	
Ofurissimo] Pek cha-		lhe.	
ranlik.		K 4	Otia]

Giovanni Battista Donado (1627-1699) adlı bir elçi XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne gönderildiğinde Türkçeyi öğrenmiş ve öğrendiklerini kalıcı hâle getirerek sonraki kuşaklara aktarmayı tercih etmişti. Donado, Türk dili üzerine yazdığı ve 1688 yılında basılan eserinde yer yer çeşitli atasözü, şiir vb. bazı cümlelerin Latin harfleriyle Türkçe yazımına yer vermişti. (Donado 1688: 97-100, 137139).

Görsel 4: Giovanni Battista Donado'nun Eserinde Atasözü ve Deyimler
(Donado 1688: 98)

98 *Della Letteratura*
Altro.
Becleuanà aiagèn al dediler
Bolorssan gianim alerim dedi.
cioè
Fù detto al brauo, prendi li pie-
di al tuo nemico,
Et esso dice, che se potesse le
prenderebbe anco l'animo.
Altro.
Bir tazi ichi taussan birde tota-
mas.
cioè
Vn Leuriero non puol prender due
Lepri in vna volta.
Altro.
Ichi chedi bir arlan à pester.
cioè
Due gatti sono sufficienti per vn
Leone.
Altro.
Gicen dogmadan neller dogar.
cioè
Auanti che nasca il giorno, mol-
te cose nascono.
Altro.
Aref ssiad olur bù giaanè nè gam
che-

Osmanlı Devleti ile İtalyan şehir cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler geliştikçe yukarıda bahsi geçen Filippo Argenti, Giovan Battista Montalbano ve Giovanni Molino gibi iyi derecede Türkçe bilen personele sahip olmak, İtalyan şehir cumhuriyetlerinin diplomatik misyonları için hayati bir zorunluluk hâline gelmişti. Bu tercümanların diplomatik ilişkilerin yürütülmesi hususunda sağlayabileceği yararın anlaşılması hem tercümanların hem de

Latin harfli Türkçe eserlerin tarihi gelişimi açısından bir dönüm noktası oldu. Venedik hükümeti İstanbul'daki elçilik işlerinin daha etkili yürütülmesi için dragoman olarak adlandırılan tercümanların yanında daha fazla personel yetiştirilmesine yönelik bir dil okulu açılmasına karar verdiler. 1551 yılına kadar Osmanlılarla siyasi münasebetlerini yetenekli vatandaşları vasıtasıyla yürütmeye çalışan Venedik, bu tarihte gençlere Türkçe öğretmek amacıyla bir merkez kurdu. Biraz Türkçe öğrenen gençler, dil eğitimlerini ilerletmeleri amacıyla İstanbul'a gönderiliyordu. Zamanla memuriyete dönüşen bu kuruma "*Giovani della Lingua/Dil Oğlanı*" adını verdiler. *Dil oğlanları* balyosun *famiglia* adlı kapı halkının bir üyesi durumundaydı. Elçilik binasında çalışmalarını sürdüren bu genç memurlar, bazı Venedik vatandaşları ile beraber zaman zaman elçiliğe çağrılan kişilerden dersler alarak dillerini geliştiriyorlardı. Bu şekilde yetişen gençler ileride Venedik-Osmanlı ilişkilerinin yürütülmesinde etkili birer aktör olacaklardı (Dursteler 2012: 4861). Okulun ilk öğrencileri Sebastiano del Cortivo ve Ludovico Marucini adlı iki çocuktü. İlk dönemde bunlar için beş senelik bir eğitim öğretim uygun görülmüştü. Başlarda iki olan öğrenci sayısı 1625-1626 arasında iki katına, eğitim süreleri de yedi yıla çıkarıldı. Bazı öğrenciler sadece Türkçeyi öğrenmekle kalmıyor, bir Türk gibi yaşamaya başlıyorlardı. Örneğin, Colombina adlı öğrenci Türk usulü bir yaşamı tercih etmiş, adını Mehmed olarak değiştirmiş hatta âşık olduğu kız ile evlenebilmek için Müslüman olmuştu. Çocuklarının din değiştirmelerinden ürken Venedikli aileler oğullarını İstanbul'a göndermekte isteksiz davranmaya başladılar. Bazı dil oğlanları da, ya İstanbul'un havasına alışamadıkları için ya da muhtelif hastalıklar nedeniyle eğitimlerini yarıda bırakarak memleketlerine dönmek zorunda kaldı. Tüm bu nedenlerden Venedik'ten İstanbul'a gelen dil oğlanı sayısı zamanla gittikçe azaldı. Bir müddet sonra da bu okul daha ziyade Katolik Osmanlı reayasının oğullarına iyi bir gelecek sağlamanın aracı hâline geldi. Söz konusu okula kabul edilmek, babadan oğula geçebilen kazançlı bir gelire sahip olmak demektü (Pedani 2015: 173-174).

Sözü edilen okuldan yetişen dil oğlanları dışında diplomatik ya da dinî görevler nedeniyle Osmanlı topraklarında bulunan pek çok İtalyan şehir cumhuriyeti mensubu, Türkçe öğrenmiş ve öğrendiklerini Latin harfleriyle yazıya geçirmiştir. Örneğin, Kıbrıs doğumlu bir Venedik vatandaşı olan mütercim Michele Membré (1509-1594), Türkçeyi, Arapçayı ve Farsçayı ileri derecede öğrenmişti. Membré, ülkesinden 1539'da aldığı bir emirle önce deniz yoluyla Urla'ya gelmiş, buradan kara yoluyla Ankara'ya, oradan Samsun'a gitmişti. Membré daha sonra deniz yoluyla Gürcistan üzerinden

Safevî ülkesine ulaştı. Burada Şah Tahmasb nezdinde ülkesi adına bir dizi görüşme yaptıktan sonra, Lizbon'a gitti. Burada seyahati hakkında bir sefaretname yazarak Venedik'e döndü. Türk tüccarların sorunlarıyla ilgilendi ve devleti adına birçok Osmanlı Türkçesi belgenin çevirisini yaptı. Membré, 1544'te kısa bir müddet için İstanbul'da bulundu. Resmî olarak balyoslukta tercümanlık yapmamış olmakla birlikte İstanbul'da bulunduğu süre zarfında bazı notlar almıştır (Şakiroğlu 1992: V, 46). Her ne kadar resmen Venedik balyosluğunda tercümanlık yapmamış olsa da ülkesi adına tercümanlık faaliyeti yürüttüğü için Michele Membré, bir tercüman olarak kabul edilebilir. Bugün Michele Membré ile Osmanlı mütercimi İbrahim adlı bir şahsın 1567'de Latin harfleriyle Türkçe mektuplaştıklarından haberdarız (Şakiroğlu 1992: 278-279). Michele Membré, yalnız bir tercüman değildi. Osmanlı padişahının büyüklüğünün reayası tarafından da anlaşılabilmesi adına bir Venedik atölyesine yapımı sipariş edilen üzeri açıklamalarla çevrilmiş bir haritanın yapımında görevliydi. Anlaşıldığı kadarıyla devrinde Venedik-Osmanlı ilişkilerinde yalnızca siyaset değil ticaret gibi çok daha geniş alanlarında da etkili bir isimdi (Casale 2014: 96-119).

İtalyan şehir cumhuriyetlerinden birine mensup bir diğer şahıs, Osmanlı askerî durumu hakkında bilgi edinmek için Osmanlı topraklarına gönderilen Bologna doğumlu Venedikli askerî ataşe Luigi Fernando Comte de Marsigli (doğ. 1658 - öl. 1730) idi. Marsigli, Osmanlı askerî tarihi açısından olduğu kadar sosyal tarihi açısından da kıymetli eserinde sık sık bazı eşya isimlerinin Latin harfleriyle Türkçe yazılışlarına yer vermiştir (Marsigli I 1732).

Latin harfleriyle Türkçe eser kaleme alan bir başka İtalyan şehir cumhuriyeti tebaası Ermeni asıllı Cosimo Comidas de Carbognano (1749-1807'den sonra)'dur. Sicilya elçiliğinde tercüman olarak çalışmış Hovhannes Kömürçyan'ın (1700-1764) oğlu olup asıl adı Kozmas Komidas Kömürçyan'dı. Öğrenimini İtalya'da tamamladıktan sonra Napoli elçisi Kont Ludolf'un tavsiyesi üzerine 10 Ekim 1778'de Napoli elçiliğine dil oğlanı olarak atanmıştı. Bir müddet bu görevde çalıştıktan sonra 1785'te İspanya elçiliğine tercüman atanmış ve ölümüne kadar bu görevi sürdürmüştü (Pamukçyan 2003: 281-282). XVIII. yüzyıla ait İstanbul coğrafyası kitabından başka (Carbognano 1993), Türkçe grameri hakkında *Primi Principi Della Grammatica Turca, Ad Uso Dei Missionari Apostilici di Constantinopoli* adlı bir kitap yazmıştır.

Görsel 5: Cosimo Comidas Carbognano'nun Eserinden Bir Sayfa
(Carbognano 1794: 4):

4

Abl. **أياقدن** *ajâkdân*, dal Piede .

Plur.Nom. **أياقلر** *ajâklâr*, come **أوغلانلر** *oghlanlâr* &c.

Prima Declinazione de' Nomi Sostantivi, che terminano nel Nominativo singolare in ك elt, o ilk, o üll, e non sono monosillabi .

Sing.Nom. **كوبك** *llöpèll*, il Cane .

Gen. **كوبك** *llöpeğîn-*, del Cane .

Gen. **كوبك** *llöpèll*, di Cane .

Dat. **كوبكه** *llöpeğè*, al Cane .

Acc. **كوبكى** *llöpeği*, il Cane .

Acc. **كوبك** *llöpèll*, Cane .

Voc. **كوبك** *llöpèll*, o **ياكوبك** *ja llöpèll*, o Cane .

Abl. **كوبكدن** *llöpèllèdèn*, dal Cane .

Plur.Nom. **كوبكلر** *llöpèllèr*, come **اتلر** *etlèr* &c.

Prima Declinazione de' Nomi Sostantivi, che hanno per vocale un و, o - u, o o nell' ultima sillaba del Nominativo Singolare .

Sing.Nom. **قوين** *kojûn*, il Castrato .

Gen. **قوينك** *kojunûn-*, del Castrato .

Gen. **قوين** *kojûn*, di Castrato .

Dat. **قوينه** *kojunà*, al Castrato .

Acc.

İtalyan şehir cumhuriyetlerinin diplomatik misyon üyeleri dışında din adamı kimliğine sahip tebaasından birçok şahıs da dinî idealleri için bir araç olarak gördükleri Türkçeyi öğrenmişler ve Latin harfleriyle Türkçe ibareler içeren metinler yazmışlardır. Bunlardan birisi, peder-misyoner sıfatıyla geldiği Osmanlı topraklarında Hristiyanlığı yaymak amacıyla Türkçeyi bir araç olarak kullanan Bernardino Pianzola'dır. Yazılarında bazen Türkçe diyaloglara/kısa cümlelere (Pianzola IV 1789: 42) yer verirken, bazen de eserinin tamamına yakınına Türkçe yazmıştır. Mesela 1777'de basılan *Kyssa Christoneaghan Vartabedutiunun Muktaseri Stambolda ve Edrinede Surp Andonun Kilisesinde P. Bernardinos Pianzola Öğrettijine Göre* adlı eserin ana metnini oluşturan

84 sayfanın 83'ü Latin harfleriyle yazılmış Türkçe'den ibarettir. Pianzola, bu eserinde Araplara, Ermenilere, Marunilere ve Müslümanlara Türkçe hitap etmekte, tüm muhataplarını Hristiyanlığa davet etmekteydi (Pianzola 1777: 1).

Görsel 6: Bernardino Pianzola'nın Eserinin Giriş Kısmı (Pianzola 1777: 1).

KYSSA CHRISTONEAGAN VAB-
TABEDUTIVNUN
MUKTASERI.

*Anum Hor, jev Vertus, jev Hok'in
Surpo. Amin.*

*Sual. S*Eni k'im jaratty, ve dunjaje kodu?

Geaab. Allah Effendimiz.

S. Niçin seni jaratty, ve dunjaje kodu?

G. Onu tanımak için, sevmek için, ve ona chyzmet etmek için bu ömrüde, ve ötede bir ebedie Gennette onun devletini sürmek için.

S. Allahy tanımak için, sevmek için, ve ona chyzmet etmek için bu dunjade, ve ötede bir ebedie Gennette onun devletini sürmek için, ne lazımdır?

G. Eji Christian gibi geçinmek, ve ölmek lazımdır.

S. Sen Christianmisin?

G. Christianym, ve dachy Katolikym, şükür Allaha.

S. Christian demek ne demektir?

G. İsus Christofun Sahyrtı, ve vaftizde Chryzmailan, jani Trosmulen otzial olunmuş, jani jaghlanmış demektir?

A

S. Ke-

İtalyan şehir devletleri tebaasından zikredeceğimiz son isim Mihitarist bir Ermeni keşişi olan P. Samuel Catergian'dır. Catergian'ın eseri, XIX. yüzyılda büyük ölçüde Batı medeniyet dairesine girmeye çalışan Osmanlı Devleti'nde devrin evrensel dili kabul edilen Fransızca'yı öğrenmek isteyen öğrencilere ve ilgili kişilere bir el kitabı olması için yazılmış karşılıklı konuşma kılavuzu (Türkçe-Fransızca-Almanca konuşma el kitabı)'dur.

Görsel 7: P. Samuel Catergian'ın Eserinden Bir Sayfa (Catergian 1855: 4)

طرفيدن چوق سلام ايدك	<i>Tarafymdan tchok sélam édin.</i>
پدرکز حال كيفسزميدر	<i>Pédériniz halé kéfsiz mi dir?</i>
شکر آلهه شهدي ايو در	<i>Chukr allaha chimdi évi dir. [dourm.</i>
بوندن پک مينون اولدم	<i>Boundan pék mémnoun ol-</i>
ای والدهکزک مزاجی	<i>Ei validénizin mizadjy évi</i>
ايوميدر	<i>mi dir?</i>
پک اعلا	<i>Pék ala.</i>
بر از ايودر	<i>Bir az évi dir.</i>
نصل ايسه اويله در	<i>Nassyl yssa euilé dir.</i>
شهدي ايوچه در	<i>Chimdi evüdjé dir.</i>
شويله بويله — نه ايو نه فنا	<i>Cheuülé beuülé, né evi né féna.</i>
پک اغر خسته در	<i>Pék aghyr khasta dyr.</i>
بويله خسته اولديغنی بيليز	<i>Beuülé khasta oldoughou-</i>
ايدم	<i>nou bilméz idim.</i>
هکيم بر شی يوق ديور	<i>Hékim bir chei yok dévor.</i>
انشا آلهه	<i>Inch'allah.</i>
جمله فاميليايه طرفيدن	<i>Djumlé familiaia tarafym-</i>
سلام ايدك	<i>dan sélam édin.</i>
باش اوستنه	<i>Bach ustuné.</i>

Fransızlar ve Almanlar

Avrupa'da İtalyanlardan sonra en fazla Latin harfli Türkçe metin vermiş olanlar Fransızlardır. Kanuni Sultan Süleyman'ın I. François zamanında Fransa'ya yardım etmesi ile başlayan iki ülke arasındaki yakınlaşma, sonraları askerî işbirliğine dönüşmüştür. Nitekim 1543-1544 yıllarında Kutsal Roma-Germen İmparatoru V. Karl'ın Akdeniz'deki ve Avrupa'daki etkinliğini sınırlamak amacıyla Osmanlı Devleti ile Fransa'nın ortaklaşa icra ettikleri tatbikatın (Verhaaren 2015) ardından iki ülke arasında uzun süre devam edecek bir dostluk tesis edilmiştir. İlişkilerin artması Fransızların Türkçeye duydukları ilginin de artmasına neden olmuştur.

Fransa'nın İstanbul'daki ilk elçiliği de Kanuni Sultan Süleyman zamanında açılmıştır. Elçi Jean de la Forest ile birlikte 1535 yılında İstanbul'a gönderilen Guillaume Postel (1510-1581), I. François devrinde 1530 yılında açılan

Collège de France'da Arapça, Yunanca, İbranice eğitmenliği yapmış, Fransa'da Doğu araştırmalarının öncüsü olmuş bir kişiydi. Batı dilleri dışında İbranice, Keldanice, Süryanice, Grekçe ve Arapçayı öğrendikten sonra Doğu ülkelerinden el yazması eserler toplamakla görevlendirilmişti. Paris'e döndüğünde beraberinde matematik, tıp, felsefe, kozmografya ve din sahalarında yazılmış pek çok kitap getirmişti (Arıkan 1984: 68-82; Nicolay 2014: 59-60). İstanbul'da kaldığı dönemde bildiği dillere Türkçeyi de eklemiş ve 1575 yılında basılan eseriyle Latin harfleri ile Türkçe yazan ilk kişilerden olmuştur (Postel 1575).

Guillaume Postel'den sonra anılması gereken André Du Ryer (1558-1660)'dir. Ryer Fransa elçisinin tercümanı olarak görev yapmış ve 1630 yılında basılan *Rudimenta Grammatices Linguae Turcicae* adlı eserinde Latin harfleriyle Türkçe yazmanın örneklerini vermiştir.

Görsel 8: André Du Ryer'in Eserinde Bazı Kelimelerin Latin-Arap Harfli Türkçe Yazılışları (Ryer 1634: 94):

94

secundus, ex دَرْبُ *quatuor, fit ordina-*
lis, دَرْدِي *quartus, یور centum,* یور
centesimus. Et sic de similibus.

EXERCITATIO LECTIÖNIS
Linguae Turcicae.

atafinung oldi padichah Beheram Chunki
 حوریکي بهرام بادشاه اولدي اتايننگ

sui-patri, suis Rex Beheram Cuius
 Nouman milkni Arab Kildimoucarraramellerini

عمللريني مقرر قلدي عرب ملكني نومان

Nouman regnum Arabum, confirmans facta
 dinenden Arab Noutis bou Kildi moucarrar elgedeh

البداه مقرر قلدي بو نومان عرب دیندن

ex lege Arabum, Nouman sic, confirmans in manu
 idi olmich perest pour idi chekmich el

ال حکمیس ایدی بو پرست اولس ایدی

fuerat. aduersus idolum, traxerat mouant
 Beheramung bin Beheram melix ta zamaneden Chabour

سابور زانئدن ما ملک بهرام بن بهرامک

.Beherami filium Beheram regem Usque ad n-tempore Chabour

Fransa'nın Osmanlı topraklarına gönderdiği elçilik heyetlerine katılarak Türkçe öğrenen bir diğer seyyah, 1639 yılında geldiği Osmanlı topraklarında iki yıla yakın kalmış olan Clausier de Loir'dir. Türkiye'ye dair gözlemlerini 1654 yılında basılan seyahatnamesinde toplayan Loir, eserinde özellikle dua, ilahi vb. dinî metinleri Türkçe yazmaya önem vermiştir (Loir 2016: 107128)

Aynen İtalyan şehir cumhuriyetlerinde olduğu gibi İstanbul'daki elçilikte ihtiyaç duyulan tercümanları yetiştirmek, diplomatik ve ticari ilişkileri daha iyi idare edebilmek amacıyla 1551 yılında Venedik tarafından kurulan dil oğlanları okulunun bir benzeri *Enfants de langue* adıyla 18 Kasım 1669 tarihinde Fransa'da kurulmuştur. Kral XIV. Louis'in nazırı Jean Baptiste Colbert'in teşviki ve Marsilya ticaret odasının isteği ile açılan bu okul, daha sonra *Jenues de Langue* adını alacak (Hitzel 1995: 19) ve Fransa'nın ihtiyaç duyduğu tercüman kadrolarının önemli bir kısmı buradan karşılanacaktır. Dil oğlanları okulunda eğitim alması için 1807'de İstanbul'a gönderilen Thomas Xavier Bianchi (1783-1864), sağlık sorunları nedeniyle 1815'te Fransa'ya dönmek zorunda kalınca Doğu dilleri yardımcı tercümanlığına atanmış, burada Türkçe-Fransızca ve Fransızca-Türkçe konuşma kılavuzları hazırlamaya girişmiştir. *Dictionnaire Français-Turc* adlı eserini 1843'te tamamlamıştır (Bianchi 1843; Hitzel 1995: 115).

Dil oğlanları dışında Fransa tebaasına mensup olup tercümanlık yapan ya da dil oğlanlarının eğitiminde rol oynayan rahip, seyyah, mimar, ressam, dil bilimci gibi vasıflara sahip bazı şahıslar da Latin harfleriyle Türkçe yazmışlardır. Bu şahıslardan birisi, XIV. Louis'nin yaklaşık kırk yıl Türkçe ve Arapça tercümanlığını yapmış olan François Pétis de La Croix (1622-1695)'tir. Bunun Türkçe konusundaki becerisi gündelik çevirinin çok ötesindeydi. *Dictionnaire Manuscrit Français et Turc, Etat general de l' Empire Ottoman, Dictionnaire Turc-Français et Français-Turc* gibi eserler kaleme alması dışında, 1655-1656 yıllarında Osmanlı topraklarında bulunan Jean Thèvenot'un seyahatnamesinin başına yazdığı manzum takriz, onun Türkçeye ne kadar hâkim olduğunun göstergesidir (Duru vd. 2010: 223-229).

Bir elçilik çalışanı olmamakla birlikte, burada bahsedilmesi gerekenlerden birisi de Jean Baptiste D. Holderman (1694-1730)'dır. Holderman Galata semtinde Saint Benoît misyonunda görevli bir Cizvit rahibiydi. Fransız elçiliğindeki dil oğlanlarının isteği üzerine Türkçe gramer kurallarına dair bir kitap hazırlamıştır. Fransa'nın o dönemde Doğu alfabeleriyle kitap basabilecek bir matbaası olmadığı için eser Holderman'ın gözetiminde bir Fransız elçiliği tercümanı vasıtasıyla 1726-1730 arasında basılmıştır (Holderman 1730; Hitzel 1995: 110).

Aynen Jean Baptiste D. Holderman gibi din adamı hüviyetine sahip olup burada bahsi gereken bir diğer şahıs Pierre François Viguier (1745-1821)'dur. Besançon'da dünyaya gelen Viguier, ilk eğitimini bir papaz okulunda almış ve daha sonra peder olmuştur. Katolik kilisesi tarafından Cizvitlerin Yakın Doğudaki kurumları Lazaristlere verildiğinden Galata'daki Saint Benoît'in başrahipliğine tayin edilmiştir. Bu görev nedeniyle 1783'te geldiği İstanbul'da Türkçe-Fransızca olarak kaleme aldığı ve 1790'da Choiseul-Gouffier matbaasında basılan eserinde, Türkçe kelimelerin çekimlerini vs. tanıttıktan sonra bazı cümlelerin yazılışlarına yer vermiştir (Hitzel 1995: 111).

Görsel 9: Pierre François Viguier'in Eserinden Bir Sayfa (Viguier 1790: 160).

Nè faqrindèn chikiyèt èylè ; nè zènguiniyini hikiyèt èylè. Ne formez pas des plaintes sur votre pauvreté ; & ne faites pas l'histoire de vos richesses.
Nè sèndèn kimsè indjinin ; vè nè sèn kimsèdèn indjin. Que personne ne s'offense de vous ; & ne vous offensez de personne.
Nè , sèvèrlèrsè , sèvin ; vè nè , yèrèrlèrsè , yèrin. Ne soyez pas charmé , lorsque l'on vous chérit ; & ne vous affligez pas , lorsque l'on vous afflige.

Latin harfli Türkçe metin yazan bir diğer Fransa tebaası Antoine-Ignace Melling (1763-1831), pek çok etnik kökenden ataya sahip olup seyyah, mimar, ressam gibi birçok vasfa sahip bir entelektüeldi. III. Selim'in kardeşi Hatice Sultan, Baron Hübsch'ün Büyükdere'deki Batı tarzında tasarlanmış bahçesini gördüğünde kendisi de benzer bir bahçeye sahip olma arzusunda olduğunu belirtince, Hübsch ona Antoine-Ignace Melling'i önerir. Hatice Sultan'ın Batı tarzında tanzim edilmiş bir bahçeye sahip olma arzusu, Melling ile sık sık görüşmelerini zorunlu hâle getirir. Melling, Hatice Sultan'ın isteğini kabul etmekle birlikte Osmanlı Türkçesini konuşmayı ve yazmayı bilmediği için kendisine Fransa dil oğlanları okulundan bir tercüman verilir. Bu şekilde Osmanlı Türkçesini hem okuma hem de yazma seviyesinde öğrenen Melling, Hatice Sultan'a Latince yazmayı öğretir (Hitzel 1995: 76-77). Antoine-Ignace Melling'in Latin harfleriyle Hatice Sultan'a yazdığı mektuplar (Perot vd. 2001) ve gravürlerle İstanbul'u tasvir eden bir eser (Melling 1819) günümüze kadar ulaşmıştır.

Fransız tebaasından Latin harfleriyle Türkçe ifadeler bulunan eser yazan bir başka şahıs da Nassif Mallouf'tur. Gerçek adı Nâsif ibn İlyâs Mun'im al-Ma'lûf olan Lübnan doğumlu bu dil bilimci, Arapça dışında İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Türkçe de öğrenmişti. İngiltere konsolosluğu baş tercümanı ve İzmir Fransız Lisesi Türkçe öğretmenliği görevinde bulunmuştu. Bir

oryantalist olarak hayatı boyunca Latin harfleriyle yazılmış Türkçe ibareler içeren pek çok eser yazan Mallouf, özellikle Türkçe ile ilgili eserler kaleme almıştır (Mallouf 1862: I).

Latin harfli Türkçe eser veren Almanlara gelince, bunlar içerisinde zikredilmesi gereken isimlerin başında Reinhold Lubenau (1566-1631) gelir. Lubenau, Kutsal Roma-Germen İmparatorunun Osmanlı Devleti'ne 1587'de yolladığı elçilik heyetinde eczacı sıfatıyla bulunmuş bir seyyahdır. Yukarıda bahsi geçen Floransa elçilik sekreteri Filippo Argenti'nin İstanbul'da elden ele dolaşan eserini temin eden Lubenau, seyahatnamesine eklediği 600 maddelik kısa bir sözlüğü oluştururken bu eserden oldukça istifade etmişti (Adamović 2009: 9-12). Reinhold Lubenau, İstanbul'da bulunduğu sürede Arapların, Türklerin ve Yahudilerin dükkânlarına giderek buradaki malların isimlerini bir deftere kaydetmişti. Yalnız konuşmayı değil, okuma yazmayı da öğrenmek istiyordu. Bu nedenle seyahatnamesine gün isimlerini, ülke ve şehir adlarını; mekân ve insan isimlerini, bazı organların/uzuvların isimlerini, erkek kadın giysilerinin isimlerini, renklerin adlarını, hamam ve ahır terimlerini, ev, mutfak ve meyhane eşyalarının isimlerini, yemek /yiyecek maddesi adlarını ve günlük lisandaki bazı diyalogları eklemişti. Türkçe öğrenmek için yazarını belirtmediği bir kitaptan (Argenti'nin eserinden) istifade etmişti. Fakat Lubenau, bütün çabasına ve emeğine rağmen, Türkçe öğrenmenin çok zor olduğuna kanaat getirerek bu işten vazgeçmiştir (Lubenau 2012: 235, 454-464).

Reinhold Lubenau'dan sonra kronolojik olarak dört Alman'dan bahsedilmesi gerekir. Bunlardan birincisi tarihçi, dil bilimci sıfatlarına sahip Hieronymus Megiser (1553/1554-1616)'dir. Stuttgart şehrinde doğmuş, Linz şehrinde ölmüştür. Tübingen Üniversitesi'nde eğitim almış, daha sonra da Leipzig Üniversitesinde profesör olarak çalışmıştır. Megiser, 1612 yılında basılan eserinde 220 atasözüne yer vermiştir (Megiser 1612; Dilaçar 1970: 200-210). Diğeri Habsburg elçisi Giovanni Battista Podestà (1624-1703)'dır. Habsburg elçisi ve casusu olarak pek çok Doğu dilini öğrenmişti. Kitabının bazı bölümlerinde kendine yazılmış Arap harfli mektuplara aynen, Türkçe ifadelerin Latin harfli yazılışlarına da yer vermiştir (Podestà I 1692: 197). Almanlardan üçüncüsü Johannis Christiani Clodii (1676-1745) hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Titiz bir çabanın ürünü olduğu anlaşılan eseri incelendiğinde Clodii'nin bir dil bilimci olabileceği akla gelmektedir. Clodii iki ciltlik ayrıntılı eserinde bazı kelimelerin, atasözlerinin, deyimlerin ve bazı diyalogların telaffuzlarının Latin harfleriyle yazımına yer vermiştir. Eser 1730 yılında Leipzig'de yayınlanmıştır (Clodii 1730). Konumuz açısından eserinden bahsi gereken son Alman bilim adamı Heinrich Julius Klapproth

(1783-1835) ise 1820 tarihli kitabında bazı kelimelerin farklı dillerdeki karşılıklarını verirken Türkçe karşılıklarını Latin harfleriyle yazmayı tercih etmiştir (Klaproth 1820: 3).

Macarlar ve Lehler

Latin harfleriyle Türkçe metin yazarları arasında zikredilmesi gereken bir diğer millet Macarlardır. Oldukça erken bir dönemde başlayan Osmanlı-Macar ilişkileri çerçevesinde Macarlardan Türkçe öğrenen ve öğrendikleri bu dili diğer insanlara öğretmek için Latin harfli Türkçe eserler yazan kişiler çıkmıştır. Bunlardan birisi 1526'daki Mohaç muharebesinde Türklere esir düşmüş olan Bartholemaeus Georgieuz (Georgievic) (1505-1566)'tir. Georgieuz, esaret yıllarında öğrendiği Türkçeyi başkalarına da öğretmek için yazdığı *De re Turcarum Moribus Epitome* adlı kitabında gündelik hayatta kullanılan karşılıklı konuşma cümlelerinin Latin harfleriyle yazılışlarına da yer vermiştir.

Görsel 10: Bartholemaeus Georgieuz'in Eserinden Bir Diyalog
(Georgieuz 1558: 69)

69

D I A L O G V S I N
terrogationum, & responsio-
num Turcæ cum Christiano.
Et primò Turca ad Christianu-
m, hoc modo:

Handa gi derisen bre Giaur?
Quò vadis ô Christiane?

R E S P O N S I O
Christiani.

Stambola giderum Tsulcanum.
Constantinopolim versus pergo
Princeps.

T U R C A.

Ne issum var bu memleketteng?
Quid negotii habes in his regio-
nibus?

C H R I S T I A N V S.

Beşergelik ederum, Affendi,
Mercaturam exerceo, Domine.
vel, *Maslahatom var anadolda.*
Mihi negotium est in Asia.

E 3 T V R

Macarlar, ilk dönemlerinden itibaren Osmanlılarla mücadele etmişler, onlarla ilişki içinde olmuşlardır. Dolayısıyla Türkçe öğrenmişlerdi. 1615 doğumlu Jakab Harsányi-Nagy, Erdel Kralı Mihály Apafi'nin mürebbiliğini yapmış, György Rákóczi'nin emri üzerine Doğu dilleriyle özellikle de Türkçe ile ilgilenmeye başlamıştır. Erdel Krallığı maslahatgüzarı olarak yedi yıl Osmanlı topraklarında kalan (Hazai 1971: 4950), buradan taşındıktan sonra 1672'de *Colloquia Familiaria Turcico-Latina: Seu Status Turcicus Loquens* adlı bir Türkçe karşılıklı konuşma kitabı yazmıştır.

Görsel 11: Jakab Harsányi-Nagy'nin Kitabından Bir Diyalog (Harsany: 1672: 2):

2 COLLOQV.

Getfenüz bair (mubârek) olşun
Felicem, aut benedictam noctem
precor.
V. Allah razî olşun & Allah şana ejlik
virşen.
Deus acceptet, aut tibi benedicat, aut
Te sospitet, vel : Ago tibi gratias.
Hos gieldün, şefa gieldün.
Benè vinisti, seu Gratus est tuus ad-
ventus.
Eşmişin bos mişin? Num benè valeas?
vel
Nedür balin? Quomodo tecum agitur?
Seu ad verbum : Quis, vel qua-
lis tuus est status?
J. Sükur Tangrie, eos, Laus Deo, benè
valeo.
Hazettüm şag gieldüğünüzden,
Gratum mihi est quod incolumis ad-
vencris
Dizari ferişnüz makbul gecfer
Pulcherrimus vester conspectus, ad-
modum mihi gratus est.
Otura, vel, Oturun, vel Oturunüz
Sede confideas, vel Sedete,

Jab-

Lehler de Macarlar gibi Osmanlı Devleti ile erken dönemlerden itibaren siyasi ilişkiler kurduklarından, içlerinden Türkçe öğrenmeye ve öğrendiklerini yazılı eserler hâline getirmeye çalışan filologlar yetişmiştir. Leh asıllı dil

bilimci Francisci Mesgnien Meninski'nin (1623-1698) Habsburg elçisi olduğu dönemde yazıp 1680'de yayınlanan devasa sözlüğü (Meninski 1680) bugün de alanında önemli bir eserler arasında sayılmaktadır.

Meninski gibi Leh asıllı olan Albertus Bobovius/Santuri Ali Ufki Bey (1610-1675) Topkapı Sarayında uzun yıllar tercümanlık yaptıktan sonra, Lehçe, Fransızca, İngilizce, Almanca, Latince, eski ve modern Yunanca, İtalyanca, Türkçe, Farsça, Arapça öğrenmişti. Musikişinas ve bestekâr kimliği ile de tanınmaktaydı. 1645'te yapılan savaşta esir düşünce Enderun'a alınan Bobovius ihtida ederek Ali ismini almıştır. 1650'lerde Türk musikisinin bazı parçaları ile halk ezgilerinden oluşan Avrupa usulü notalarıyla şiirlere ve şarkılara yer verdiği bir eser hazırlamıştır (Bobovius 2002: 12-13). *Şiir ve Şarkı Mecmuası* adıyla bilinen eserde bazı yapıtların notaları, Arap harfli ve Latin harfli Türkçe yazılışlarıyla birlikte verilmiştir.

Görsel 12: Albertus Bobovius'un Eserinden Bir Sayfa (Bobovius Tarihsiz: 12v):

İngilizler

Latin harfleriyle Türkçe yazan topluluklardan sonuncusu İngilizlerdir. Bunların Türkçeye yönelmesinde, İngiltere'nin Osmanlı topraklarındaki ticari faaliyetleri ve siyasi emelleri etkili olmuştur. Edward Osborne, Richard Straper ve William Harborne adlı tüccarlar kendi imkânlarıyla Hamburg, Lehistan, Eflak ve Boğdan üzerinden İstanbul'a gelmişlerdi. Burada kendilerini İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in gönderdiği intibasını uyandırmışlardı. İstanbul yönetimi, artan İspanya tehdidi karşısında İngiltere'nin bir denge aracı olarak kullanılabileceği düşüncesindeydi. William Harborne, gayretleri sonucunda

III. Murad'dan İngiltere Kraliçesi Elizabeth adına alınmış 15 Mart 1579 tarihli bir name-i hümayûnla geri dönmeyi başarmıştı. Bu belge 1580 Temmuz'unda Osmanlı Devleti'nde yaşayan İngilizler için bir kapitülasyona dönüştü. İngilizler bununla da yetinmeyip Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında ticaret yapma hususunda bir nevi tekel hakkında sahip bir şirket için izin istiyorlardı. Bu isteklerini nihayet 11 Eylül 1581 tarihinde elde ettiler. Böylece Chief Merchant of all Turkey Company (Türkiye Şirketi) adlı bir şirket kuruldu. Bu şirket daha sonra Venedik Kumpanyası ile birleşince Levant Kumpanyası adını aldı. Bu anlaşmadan rahatsızlık duyan Fransız Elçisi Jacques de Germigny ile Venedik Balyosu Morosini söz konusu tekel hakkının ve İngiltere'ye sağlanan ticaret serbestliğinin iptali için yoğun çaba harcadılarsa da başarılı olamadılar (Wood 2013: 8-10, 25-35).

Bu şekilde Edward Osborne, Richard Straper ve William Harborne gibi üç kafadarın gayretleriyle başlayan Osmanlı-İngiliz ilişkileri giderek güçlendi. Gelişen iyi ilişkiler neticesinde pek çok İngiliz farklı nedenlerle Osmanlı topraklarına gelerek Türkçe öğrenmeye başladı. Bunlardan William Seaman (1606/7-1680), Oxford Üniversitesi'nde yetişmiş bir şarkiyatçıydı. Seaman, 1628'de İstanbul'a gelerek, English Royal Society kurucu üyelerinin teşvikiyle İncil'i Türkçeye çevirmiştir. Bu çeviri *Testamentum Novum Turcice Redditum* adıyla 1666'da Oxford'da yayımlanmıştır (Hitzel 1995: 108-109). Bunun dışında İngiltere'de basılan ilk Türkçe gramer kitabı yine onun 1670'te basılan eseridir. William Seaman, söz konusu eserinde bazı kelimelerin Latin harfleriyle yazılışına yer vermiştir (Seaman 1670: 18).

Türkçe grameri üzerine bir eser veren diğer İngiliz, bir Levant Kumpanyası tüccarı olan Thomas Vaughan'dır. Vaughan, 1709'da yayımlanan Türkçeye dair gramer kitabında yer yer bazı metinlerin Latin harfleriyle Türkçe olarak nasıl yazıldığına dair örnekler vermiştir. Tüccar oluşunun etkisiyle eserinde sık sık ticari hususlara değinmiştir.

Görsel 12: Thomas Vaughan'ın Eserinden Bir Ticari Belge (Vaughan: 1709: 9).

Chap. I. Of Orthography. 9

*The Reading of the foregoing Temizuk, or
Bill of Exchange.*

VEge tahriry haruf bu dur ke Ingheliz Bazir-
ganlerinden Sherman Vitkin nam Bazir-
gandan ber vege karzy Sherai bing Uch yüz grush
estikraz ailedim taiky del sül nezfe alté yüz elli
grush ider meblaghy merkümy hala Izmirde Gum-
ruc Eminy olan İzetlu oglum Mustafy Aga Vusul
Temisucde otuz bir gün mururinde merküming
Izmirde Sherriky olan Pilkinton nam Bazirgane
Eda ve teslim ailemec uzra vajibul eda ve lazimul
kaza dainim dur Vadesly hululinde meblaghy
merküm vege meshruhy uzra tamamen eda ve
teslim olunducte ishbu Temisukimiz yeddindan
akhiz ve hefiz olüne. Tahriran 2 Nun Senna 1109.

**El hakir el hadge Mahmet,
Eminy Gumruc hala.**

The Endorsement was thus :

Vemettuvely Temizuk fe 2 Zilkada Senna 1109.

İngiltere'nin İstanbul elçisi Edward Wortley Montagu ile buraya gelen Lady Mary Wortley Montagu Türkçe öğrenmişti. Lady Montagu, Osmanlı topraklarında bulunduğu döneme dair anılarını mektupları vasıtasıyla kaydetmiştir. Mektupları, ölümünden sonra 1763 yılında kitaplaştırılmıştır. Montagu, 16 Mart 1718 tarihli mektubunda *Küçük Bir İnci* adlı bir şiirin Latin harfleriyle yazılışına yer vermiştir.

Görsel 13: Lady Mary Wortley Montagu'nun Eserindeki Küçük Bir İnci Adlı Şiirin Bir Kısımı (Montagu 1861: 350-351)

Ingi,	Sensin Guzelerin gingi
Pearl,	<i>Fairest of the young.</i>
Caremfil,	Caremfilsen cararen yök
Clove,	Conge gulsum timarin yök
	Benseny chok than severim
	Senin benden, haberin yök.
	<i>You are as slender as this clove!</i>
	<i>You are an unblown rose!</i>
	<i>I have long loved you, and you have not known it!</i>
Pul,	Derdime derman bul
Jonquil,	<i>Have pity on my passion!</i>
Kihat,	Birlerum sahat sahat
Paper,	<i>I faint every hour!</i>
Ermus,	Ver bize bir umut
Pear,	<i>Give me some hope.</i>
Jabun,	Derdinden oldum zabun
Soop,	<i>I am sick with love.</i>
Chemur,	Ben oliyim size unur
Coal,	<i>May I die, and all my years be yours!</i>
Gul,	Ben aglarum sen gul
A rose,	<i>May you be pleased, and all your sorrows mine!</i>

Lady Montagu'dan sonra Türk dili hakkında İngilizler tarafından pek çok araştırma yapılmıştır. Bunlardan William Burckhardt Barker, 1854 yılında basılan gramer kitabında yer yer bazı cümlelerin Latin harfleriyle yazımı üzerinde durmuştur (Barker 1854: 17). Latin harfleriyle Türkçe yazarların adları, eserlerinin yazılma/basılma yılları ve bu şahısların milliyetleri, topluca bir değerlendirmeye yardımcı olması için aşağıda tablo hâlinde verilmiştir:

Tarihte Latin Harfleriyle Türkçe Metin Yazan Batılılar

Eser Sahibinin Adı		Eserin Yazım/Basım Yılı	Osmanlı Topraklarında Bulunma / Türkçe Öğrenme Nedeni
11	Johannes Schillberger	1460	Alman esir
2	Filippo Argenti	1533	Floransa konsolosluk görevlisi
3	Bartholemaeus Georgievic	1558	Macar savaş esiri
4	Michele Membre	1567	Venedikli tercüman
5	Guillaume Postel	1575	Fransız bilim adamı, elçilik görevlisi
6	Hieronymus Megiser	1612	Alman bilim adamı
7	Pietro Della Valle	1615 (çalışma defteri)	Romalı seyyah
8	Reinhold Lubenau	1628 (yazma eser)	Habsburg elçisi
9	Giovan Battista Montalbano	1622-1632(tahminen)	Bolognalı seyyah
110	André Du Ryer	1630	Fransız elçilik görevlisi
111	Giovanni Molino	1641	Venedikli tercüman
112	Albertus Boboivus/Santuri Ali	Ufki Bey 1650'ler (tahminen)	Leh asıllı Osmanlı tercümanı
113	Clausier de Loir	1654	Fransız seyyah
114	William Seaman	1670	İngiliz şarkiyatçı/elçilik görevlisi
115	Jakab Harsányi-Nagy	1672	Erdel maslahatgüzarı
116	Francisci Mesgnien Meninski	1680	Leh asıllı bilim adamı / Habsburg elçisi
117	Giovanni Battista Donado	1688	Venedikli elçi
118	Giovanni Battista Podestà	1692	Habsburg elçisi
119	Thomas Vaughan	1709	İngiliz Levant kumpanyası tüccarı
220	Jean Baptiste D. Holderman	1730	Fransız peder (din adamı)
221	Johannis Christiani Clodii	1730	Alman dil bilimci?
222	Luigi Fernando Comte de Marsigli	1732	Venedik askerî ataşesi
223	Lady Mary Wortley Montagu	1763	İngiliz elçisinin eşi
224	Bernardino Pianzola	1777	İtalyan şehir cumhuriyeti, misyoner, peder (din adamı)
225	Pierre François Viguier	1790	Fransız peder (din adamı)
226	Cosimo Comidas de Carbognano	1794	Ermeni asıllı, Napoli elçiliği dil oğlanı - İspanya elçiliği tercümanı
227	Antoine-Ignace Melling	1784-1802 (mektuplar)	Fransız seyyah, mimar, ressam
228	Heinrich Julius Klaproth	1820	Alman bilim adamı
229	Xavier Bianchi	1843	Fransız elçiliği dil oğlanı
330	William Burckhardt Barker	1854	İngiliz bilim adamı
331	P. Samuel Catergian	1855	Ermeni asıllı Venedikli keşiş
332	Nassif Mallouf	1862	Fransız tercüman, elçi, bilim adamı

SONUÇ

Matbaanın icadı ve yaygınlaşması, bilginin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Böylece Avrupa'da Latince dışında diller de önem kazanmaya başlamış, Latin harfli Türkçe eserlerin basımıyla daha çok insan Türkçe öğrenmiştir. Bunun sonucunda çok sayıda kişi Latin harfli Türkçe metin yazmıştır. Codex Cumanicus'tan sonra Latin harfleriyle yazılmış ilk Türkçe ifadeler, Johannes Schiltberger adlı bir Alman'ın kaleme aldığı esaret anılarında geçmektedir. 15. Yüzyıldan başlayarak, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar, Avrupa'da çeşitli statülere mensup Alman, Fransız, Macar, Leh, İngiliz; Venedikli, Napolili, Bolognalı tarafından bazısı kısmen bazısı tamamen Türkçe ifadelerin yer aldığı Latin harfli eserler vücuda getirilmiştir. Bunları yazan 32 kişiden 2'si esir, 13'ü diplomatik misyon çalışanı ya da çalışanları ile irtibatlı şahıs, 4'ü bilim adamı, 4'ü din adamı, 4'ü seyyah, 1'i tüccar ve 4'ü de hem bilim adamı hem yabancı misyon çalışanıdır.

Codex Cumanicus dışındaki eserlerin yazım/basım tarihlerine bakıldığında, bunların XV.-XIX. yüzyıllar arasında yayımlandıkları görülür. Eserlerin yazılış tarihleri esas alınarak bir sınıflandırma yapmak gerekirse, bu tasnif, erken modern dönem ve modern dönem şeklinde olabilir. Bu ayrıma göre; 32 eserden 22'sinin erken modern dönemde, diğerlerinin de modern dönemde yazıldığı anlaşılmaktadır. Erken modern dönem, Osmanlı Devleti'nin dünyanın büyük bölümüne hükmettiği, gücünün zirvede olduğu bir devre tekabül eder. Dolayısıyla bu dönemde Türkçe bilmek pek çok yönden avantaj sağlamaktaydı. Türkçe yazan batılılara dair tablodan da anlaşılacağı üzere, bunlar Osmanlı Devleti ile ticari, siyasi ve içtimai münasebetleri bulunan toplumlara mensup idiler.

Türkçe öğrenme ve Latin harfleriyle Türkçe yazma hususunda İtalyan şehir cumhuriyetleri tebaasına mensup olanların sayısının diğer topluluklara oranla oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, söz konusu şehir cumhuriyetlerinin ticari, siyasi, içtimai çıkarlarını koruma, geliştirme gayretleriyle izah edilebilir. Erken modern dönemin sonu hem Osmanlı Devleti hem de söz konusu şehir cumhuriyetlerinin güç kaybına uğradığı bir zaman dilimine tekabül eder. Her ne kadar XVIII. yüzyılda *Turquerie* adı verilen moda akımından bahsedilebilse de yüzyılın sonu aynı zamanda bu moda akımının da sonunu getirmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin güç kaybına bağlı olarak Türkçe öğrenip yazma eğiliminde olan Avrupalıların sayısında da azalma meydana gelmiştir. Modern dönemde Türkçenin daha ziyade bilim adamları için bir çalışma konusu hâline geldiği anlaşılmaktadır. Yukarıda adları zikredilen şahıslardan üçü, din adamı kimliğine sahiptir.

Bunların Osmanlı topraklarında Hristiyanlığı yaymak adına misyonerlik faaliyeti içerisinde oldukları kuşkusuzdur. Bunlar Türkçe öğrenmeyi, hedef kitlelerine ulaşımda bir araç olarak görmüşlerdir.

Kaynaklar

- Adamović, Milan (2009). *16. Yüzyıl Türkçesi: Floransalı Filippo Argenti'nin Notlarına Göre (1533)*, Çev.: Aziz Merhan, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alarşlan, Burcu (2005). "Türk İmajının Görsel Yansımaları", *Dünya'da Türk İmgesi*, Ed.: Özlem Kumrular, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Akar, Ali (2014). "Kuzey Bozkırlarından Ön Asya'ya Beş Bin Yıllık Serüven: Türk Dilinin Tarih İçindeki Yolculuğu", *Türkler-Uzun Bir Serüvenden Kısa Notlar*, Ed.: Reha Bilge, İstanbul: Arvana Yayınları.
- Arıkan, Zeki (1984). "Guillaume Postel ve "De la République des Turcs", *Tarih İncelemeleri Dergisi II*, İzmir.
- Balta, Evangelia (2014). *Gerçi Rum İsek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz, Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, Haz.: M. Fatih Uslu-Fatih Altuğ, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Barker, William Burckhardt (1854). *A Practical Grammar of the Turkish Language: With Dialogues and Vocabulary*, London.
- Bottéro, Jean (2012). *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*, çev. Mehmet Emin Özcan, Aytan Er, Ankara: Dost Yayınları.
- Bevilacqua, Alexander – Helen Pfeifer (2013). "Turquerie: Culture in Motion, 1650–1750", *Past & Present*, CCXXI/1.
- Bianchi, Thomas Xavier (1843). *Dictionnaire Français-Turc I*, Paris.
- Bloom, Jonathan M. (2003). *Kâğıda İşlenen Uygarlık Kâğıdın Tarihi ve İslâm Dünyasına Etkisi*, Çev.: Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Boboivus, Albertus; /Santuri Ali Ufki Bey (2002). *Albertus Boboivus ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları, Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, Çev.: Ali Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi.

_____ ; *Mecmua ou album de poésies turques, la plupart sans aucun nom d'auteur, quelques-unes de Necâti, dans les marges duquel, ainsi que sur les pages restées en blanc, un possesseur de ce livre a écrit des extraits de la Jérusalem délivrée, des notes médicales ou botaniques, en*

italien, de la musique italienne et allemande, et la notation, quelquefois avec transcription, de chansons turques, par 'Ali Beg Bobowski, dit 'Ali Ufki, Bibliothèque Nationale de France, Turc 292.

Breydenbach, Bernhard von (1486). *Prefatio in Opus Transmarine Peregrinationis ad Venerandu[m] et Gloriosum Sepulcru[m] Dominicu[m] in Iherusale[m]*, Yale University Library Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Object ID: 2057980, Mainz.

Burman, Thomas E. (2013). *Latince Kur'an Çevirileri 1140-1560*, Çev.: Nisan Alıcı, İstanbul: İthaki Yayınları.

Carbognano, Cosimo Comidas (1993). *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*, Çev.: Erendiz Özbayoğlu, İstanbul: Eren Yayınları.

_____ (1794). *Primi Principi Della Grammatica Turca, ad uso Dei Missionari Apostilici di Constantinopoli*, Roma.

Catergian, P. Samuel (1855). *Guide de Conversation Turc-Français-Allemand*, Vienne.

Casale, Giancarlo (2014). "Geçmişî Görmek", *Osmanlı Sarayında Tarih Yazımı*, Çev.: Mete Tunçay, drl. H. Erdem Çıpa-Emine Fetvacı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Codex Cumanicus Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum (1880), Ed. Comes Géza Kuun, Scient Academi/e Hung., Budapestini. [Türkçesi: *Codex Cumanicus* (2015), Haz.: Mustafa Argunşah-Galib Güner, İstanbul: Kesit Yayınları.]

Clodii, Johannis Christiani (1730). *Compendiosum Lexicon Latino-Turcico-Germanicum: In Quo Non Solum Voces Et Phrases Usitatae Continentur, Sed Etiam Illarum Lectio, Adjectis Ubique Observationibus Variis, Ad Statum Ecclesiasticum, Politicum, Et Militarem Pertinentibus: Cum Prefatione De Lingua Et Litteratura Turcarum, Corruptisque Vulgari Pronuntiatione, Nominibus Ministrorum Aulae Turcicae, Accesit Triplex Index. Grammatica Turcica, I, II, Lipsia [Leipzig].*

Dilaçar, Agop (1970). "1612'de Avrupa'da Yayımlanan İlk Türkçe Gramerinin Özellikleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Marsigli, Luigi Fernando Comte de (1732). *L'Etat Militaire de L'empire Ottoman, Ses Progrès et sa Décadence II*, Hague – Amsterdam.

Donado, Giovanni Battista (1688). *Della Letteratvra de' Turchi. Osservazioni fatte da Gio: Battista Donado senator veneto, fu bailo in Costantinopoli, Venetia.*

- Dursteler, Eric R. (2012). *İstanbul'daki Venedikliler Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş*, Çev.: Taciser Ulaş Belge, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Duru, Necip Fazıl - Rıza Duru (2010). "La Croix Paitis'in 1665'te Latin Harfleriyle Yazdığı Türkçe Bir Gazel", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* III/11, Ordu.
- Erden, Yahya (1995). "Avrupa'da Arap Harfleriyle Basılan Arapça ve Türkçe Kitaplar (1514-1700)", *Kebikeç* I/2, Ankara.
- Febvre, Lucien -Henri Jean Martin (2000). *Kitabın Doğuşu*, Çev.: Gül Batuş, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Fischer, Steven Roger (2003). *A History of Reading*, Reaktion Books, London.
- Gallotta, Aldo (1986). "Latin Harfleri ile Yazılmış Bir Kaç Osmanlı Atasözü", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* XXIV, İstanbul.
- Georgieuz, Bartholomao (1558). *De re Turcarum Moribus Epitome*, Basım yeri yok.
- Giacomo E. Carretto (1992). *Akdeniz'de Türkler*, Çev.: Durdu Kundakçı-Gülbende Kuray, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Guillaume Postel (1575). *Des Histoires Orientales et Principalement des Turkes ou Turchiques et Schitiques ou Tartaresques et Aultres qui en Sont Descendues, Oeuvre Pour la Tierce Fois Augmenté*, Paris.
- Harsany, Jacobus Nagy De (1672). *Colloquia Familiaria Turcico-Latina: Seu Status Turcicus Loquens*, Branderburg. [Almancası: György Harzai (1973). *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert: Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakob Nagy de Harsány, Akademiai Kiado*, Budapest.]
- Hazai, Georgy (1971). "Jakab Harsányi-Nagy'ın Latin Harfleriyle Yazılmış Türkçe Metinleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 338, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (1967). "Kiril Harfleriyle Yazılı Bir Türkçe Metin Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 255, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hitzel, Frédéric (1995). *Enfants de Langue et Drogmans/Dil Oğlanları ve Tercümanlar*, Çev.: Mehmet Sert, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Holderman, Jean Baptiste D. (1730). *Grammaire Turque, ou Méthode Courte*

et Facile Pour Apprendre la Langue Turque: Avec un Recueil des Noms, des Verbes et des Manières de Parler les Plus Necessaires a Sçavoir, Avec Plusieus Dialogues Familiars, Constantinople.

Klaproth, Heinrich Julius (1820). *Abhandlung über die Sprache und Schrift der Uiguren*, Paris.

Kumrular, Özlem (2012). “16. Yüzyılda Akdeniz’de ‘Türk’ İmgesinin Yararılması: Antipropagandaya Karşı Özdüşünüm”, *Hayallerdeki “Türk”*, Ed.: Božidar Jezernik, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Loir, Clausier de, (2016). *De Loir Seyahatnamesi IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*, Çev. Mustafa Daş, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Lubenau, Reinhold (2012). *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi (Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589)*, I, Çev.: Türkiş Noyan, ed. Stefanos Yerasimos, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Luigi Bassano (1545). *I Costumi et i Modi Particolari de la Vita de Turchi*, Rome. [Türkçesi:

Luigi Bassano (2015) *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu’nda Gündelik Hayat*, Çev.: Sibel Cangi, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.]

Mallouf, Nassif (1856). *Dictionnaire Français-Turc, Avec La Prononciation Figurée*, Paris.

Manguel, Alberto (2010). *Okumanın Tarihi*, Çev. Füsün Elioğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Megiser, Hieronymus (1612). *Institutionum Linguae Turcicae Libri Quatuor*, Leipzig.

Melling, Antoine-Ignace (1819). *Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore*, Paris [Türkçesi-İngilizcesi: Antoine-Ignace Melling, *İstanbul ve Boğaz Kıyılarına Pitoresk Seyahat (A Picturesque Voyage to Constantinople and the Shores of the Bosphorus- Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore)*, ed. Rezan Benatar, trans. İvrin Cemil Schick, çev. Ece Zerman, İstanbul, Denizler Kitabevi, 2012.]

Meral, Yasin (2016). *İbrahim Müteferrika Öncesi İstanbul’da Yabudi Matbuatı (1493-1729)*, Ankara: Divan Kitap.

Meninski, Francisci Mesgnien (1680). *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, Vienne [Türkçesi: Franciscus à Mesgnien Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae - Arabicae -*

- Persicae = Lexicon Turcico – Arabico–Persicum/ Sözlük, Türk Dili, Türkçe, Dilbilim, Türk Dilleri*, I, II, III, IV, V, VI, İstanbul, Simurg Yayınları, 2000.]
- Meyer, Eve R. (1974). “Turquerie and Eighteenth-Century Music”, *Eighteenth-Century Studies*, VII/4.
- Molino, Giovanni (1641). *Dittionario Della Lingua Italiana, Turchesca*, Roma.
- Montagu, Lady Mary Wortley (1861). *The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*, I, ed. Lord Wharncliffe, London. [Türkçesi: Lady Mary Montagu (2014). *Şark'tan Mektuplar*, Haz.: Selçuk Ünlü, Konya: Palet Yayınları.]
- [Mour, Jean Baptiste Van] (1714), *Recueil de Cent Estampes Representant du Differentes Nations du Levant, tirées d'après nature en 1707 et 1708*, Ed.: De M. De Ferriol, Paris.
- Nasir al-Din al-Tusi (1594). *Kitab Tabrir Usul li-Uqlidis Min Ta'lif Khwaja Nasir al-Din alTusi. Euclidis Elementorum Geometricorum Libri Tredecim. Ex Traditione Doctissimi Nasiridini Tusini. Nunc Primum Arabice Impressi*, (in Typographia Medicea), Romae.
- Nicolay, de Nicolas (2014). *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, ed. Marie-Christine Gomez-Geraud, Stefanos Yerasimos, Çev.: Şirin Tekeli–Menekşe Tokyay, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Offenberg, Adri K. (1996). “The printing history of the Constantinople Hebrew Incunable of 1493: a Mediterranean Voyage of Discovery”, *The British Library Journal* XXII.
- Pamukciyan, Kevork (2002). *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar II–Ermeni Harfli Türkçe Metinler*, Haz. Osman Köker, İstanbul: Aras Yayıncılık.
- _____ (2003). *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar–IV, Biyografileriyle Ermeniler*, İstanbul: Aras Yayınları.
- Pedani, Maria Pia (2015). *Doğunun Kapısı Venedik*, Çev. Gökçen Karaca Şahin, İstanbul: Küre Yayınları.
- Pedersen, Johannes (2012). *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi*, Çev.: Mustafa Macit Karagözoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Pektaş, Nil (2015). “The Begginings of Printing in Ottoman Capital: Book Production and Circulation in Early Modern İstanbul”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* XVI/2, İstanbul.

- Perot, Jaques - Frédéric Hitzel-Robert Anhegger (2001). *Hatice Sultan ile Melling Kalfa Mektuplar*, Çev.: Ela Gültekin, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pianzola, Bernardino (1789). *Dizionario Grammatiche, E Dialoghi Per Apprendere Le Lingue Italiana, Greca-Volgare, e Turca, e Varie Scienze*, IV, Padova.
- _____ (1777). *Kyssa Christoneaghan Vartabedutiunun Muktaseri Stambolda ve Edrinede Surp Andonun Kilisesinde P. Bernardinos Pianzola Öjrettijine Göre*, Podova.
- Podestà, Giovanni Battista (1677). *Assertiones De Principiis Substantialibus, Accidentalibus Proximis & Remotis, Diversisque Differentiis Linguarum: de Turcica, Arabica & Persica in Communi & Particulari, de in Fluxu Arabicae in Persicam, Utriusque in Turcicam, Deque Eorum Arithmetica, Viennae, 1669; Dissertatio Academica Continens Specimen Triennalis Profectus in Linguis Orientalibus, Arabica Nempè, Persica et Turcica, Viennae.*
- _____ (1692). *Cursus Grammaticalis Linguarum Orientalium, Arabicae Scilicet, Persicae et Turcicae I*, Viennae.
- Schiltberger, [Jo]Han[ne]s; *Reisebuch*, Universitätsbibliothek Heidelberg, Cod. Pal. Germ.
216. [Türkçesi: Schilberger, Johannes (1997). *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, Çev.: Turgut Akpınar, İstanbul: İletişim Yayınları.]
- Seaman, William (1670). *Grammatica Linguae Turcicae, in Quinque Partes Distributa*, Basım yeri yok.
- Speelman, Rainero (2002). “Uno sconosciuto ‘West-Östlicher Divan’ di Pietro Della Valle” *Electronic Journal of Oriental Studies*, V, Utrecht.
- Şakiroğlu, Mahmut H. (1992). “Balyos”, *İslam Ansiklopedisi V*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- _____ (1992). “Alessio Bombaci”, *İslam Ansiklopedisi VI*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- _____ (1995). “Batı Ülkelerinde Yapılan Arap Harfli Basımın Kaynağı ve Etkisi”, *Kebikeç I/2*, Ankara.
- Tekin, Talat (1997). *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, İstanbul: Simurg Yayınları.

- Teotig (Teotoros Lapçinciyan) (2012). *Baskı ve Harf Ermeni Matbaacılık Tarihi Ermeni Alfabesinin 1600. ve Ermeni Matbaacılığının 500. Yılında Dîb u Dar*, Çev.: Sirvart Malhasyan-Arlet İncidüzen, İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık.
- Toderini, Giambattista (1787). *Letteratura Turchesta*, I, II, III, Venezia, [Eserin kısmen yapılmış Türkçe çevirisi: Giambattista Toderini (2012). *Türklerin Yazılı Kültürü (Türklerin Edebiyatı)*, Çev. Ali Berktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.]
- Toparlı, Recep ve Hanifi Topal, Recep Karaatlı (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 3, İctima 2, V, 1 Teşrin-i sâni 1928, ss. 1-13.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazetesi*, 3 Teşrin-i evvel 1928, 1030, Kanun nu.: 1353, ss. 5998-6003.
- Vallé, Pietro Della (2011). *Osmanlı Topraklarında Bir İtalyan Gezgin Pietro Della Valle'nin Çalışma Defteri*, Haz. Nevin Özkan, Raniero Speelman, Mustafa Çiçekler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (1745). *Voyages de Pietro de Vallé Gentilhomme Romain Dans la Turquie, l'Égypte, la Palestine, la Perse, les Indes Orientales, & autres lieux*, I, Nouvelle Edition, Paris.
- Vaughan, Thomas (1709). *Grammar of The Turkish Language*, London.
- Verhaaren, Christine Isom (2015). *Kâfirle İttifak, 16. Yüzyıl Osmanlı-Fransız Anlaşması*, Çev. Ayla Ortaç, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Viguiet, Pierre François (1790). *Éléments De La Langue Turque, Ou Tables Analytiques De La Langue Turque Usuelle, Avec Leur Développement*, Constantinople.
- Williams, Haydn (2015). *Turquie 18. yüzyılda Avrupa'da Türk Modası*, Çev. Nureddin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wood, Alfred C. (2013). *Levant Kumpanyası Tarihi*, Çev. Çiğdem Erkal İpek, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

ABSTRACT

Works Written in Turkish Using the Latin Characters during the Ottoman Era

It is known that there existed a feeling of fear towards the Ottomans among the European societies who had economic, political and military relationships with the Ottoman state in the early modern era (1450-1750). This fear, which derived from failure to cope with the Turks in the military field, evolved into curiosity about the Ottomans from the late 16th century on. This took the form of imitating the Ottomans in clothing, music and art. Desire to learn Turkish is one of the natural reflections of this. It is interesting that Turkish was adopted as a *lingua franca*, or a common language. This study will dwell on texts written by Westerners in Turkish using the Latin characters but no attempt will be made to explain how the texts can be used language studies. The effects of the fear from Turks and the movement of *Turquerie*, which was born out of this, on interest in learning Turkish in Europe and the results if this will be discussed. The dynamics that determined learning and writing in Turkish will be revealed on the basis of Turkish texts and relevant works. The nationalities of the text writers, their reasons for learning Turkish and the dates when the works were written were taken into consideration in the assessment. In addition, mention was also made of the effects of the printing press on learning non-Latin languages, including Turkish. The study is expected to reveal, with its fundamental reasons, the perception of Turkish language in the early modern era.

Keywords: Turkish, Latin characters, printing press, early modern era, lingua franca